

ЗА ДВЕ СОБСТВЕНИ ИМЕНА *
ст.н.с. д-р Елена Коцева
Кирило-методиевски научен център – БАН

Император Константин Велики е роден около 273/4 г. в Наисос. Починал е на 22 май 337 г. в Никомидия и православната църква е определила деня на неговата памет на 21 май, заедно с майка му Елена. Провъзгласен е за Август в Британия след смъртта на баща си Констанций Хлор. Воюва с Максенций, когото побеждава през 312 г. при моста, наричан Милвий, близо до Рим. Тук, преди битката Константин видял огнен Кръст на небето, обкръжен с думите **In hoc signo vinces** – ‘С този Знак ще победиш’. През 313 г. Константин издава Миланския едикт, с който дава свобода на религиите в Римската империя, включително и на християнската. Друго събитие, определило световната история и до днес, е основаването на Константинопол, на мястото на по-старото селище Византион (Бизантион). Основният камък на Втория Рим, както ще бъде прославян Константиновият град, е положен на 11 май 330 г. (ВНГ, т. III, Appendix I, Crux D. N. Iesu Christi. – Sept. 14; **Domenica Tertia quadragesimae; Feria sexta maioris hebdomae; Maii 7. Mateos, J., t. I, Deis natalis, 11. V, ἡ ἀνάμνησις, τοῦ γενεθλίου ταούτης τῆς θεοφυλάκτου καὶ βασιλίδος πόλεως.**)

Селището Наисос, дн. Ниш, рожденият град на Константин Велики се намира на р. Морава, в район, от който на Юг и на Изток се създава хероиката на трако-гръцката общност, а в ранна Византия – ореолът около императорите Юстин I и Юстиниан Велики (518-527, 527-565). В тези краища са регистрирани от периода на късния Рим до наши дни топоними с антропонимичен произход, които са извънредно устойчиви. Такива са Струма от Сирмиум, Sirmion; Сердика от серди (племе); Филипи, Филипопол и др. Антропонимът **Константин, Constantine, Κωνσταντίνος** се среща за пръв път в недатиран надпис от времето на Аврелий, № 3294 от **Dictionary of BYZANTIUM**, р. 498. Според същия справочник, след IV в. **Константин** е по-популярно име, отколкото **Constantius**, и неговото разпространение нараства, съдейки от византийските хронисти като Теофан – при него името **Константин** се повтаря 28 пъти, 60 – у Йоан Скилица, 15 – при Анна Комнена, 22 пъти – у Никита Хониат.

Веднага след покръстването на българите, най-ранната официална регистрация на името **Константин** е това на Константин Преславски (края на IX-X в.), ако не включим към християнския старобългарски и общославянски именник от тази епоха и името на Константин, наречен в монашески образ Кирил. През следващите векове както славянската, така и неславянската християнски общности на Балканите обичат и разпространяват това собствено име на всички нива на социалната йерархия. То е регистрирано и във фолклора – или в правилния си фонетичен гласеж, или в славянските варианти като **Костадин, Коста, Коце/о**. От втората част на името са **Динко, Диньо**, като формите за женски род са паралелно развити.

Фолклорната традиция свързва деня на Константин и Елена с някои обичаи, от които най-ярко се очертава нестинарството (Източна Тракия, Странджа планина, с. Българево) и пренощуването на висок връх на несъгрешили сгоденици, които посрещат зората високо в планината (Пиринско, по сведение на д-р А. Ангушева). Доминира представата, че те са брат и сестра (мъж и жена) и по-рядко – че са майка и син. Един хиперкритичен поглед би открил в наименованието на празника „Еленин ден” рефлекс от по-стария светителски чин на 21 май (X в. за Византия, срвн. **P. G. 266, St. Cr. 40, 3 септември за Константин** с думите: **τοῦ ἐν ἀγίοις βασιλέως Κωνσταντίνου, τοῦ νέου ἐν τοῖς ἀποστόλοις.**

Западната църква признава за светица само Елена. Хиперкритично би било и свързването на огнепоклонничеството с небесното видение на Константин, откриването

на Честния кръст от Елена и установяването на Седмия, Слънчев и Божествен ден за Господен тъкмо през четвъртото столетие.

Наслагванията в традиционната култура, при които става застъпване на семантични нива и понятията се обогатяват (семантичното поле се разширява), ни интересуват дотолкова, доколкото самото име **Константин (Констанций)** е ново, регистрирано за пръв път в божествената йерархичност на императорската институция на древния Рим и остава към династичните имена **Кай Флавий Аврелий (Константин)**. Християнството запазва вярата в апотропеичното значение на имената, обвързващо „името“ със значения, качества и добродетели, които лицето придобива чрез „наричането“ си, както това е било и в по-стари времена.

Регистрираното официално лично име **Константин** в началото на IV в. дава достатъчно сигурни основания да потърсим неговото значение и съдържание на гръко-латинска почва. На лат. **cōnstabīlio** означава ‘укрепвам, закрепвам’. Производното **cōnstantia, ae, ж. р.** има следните значения: ‘твърдост, спокойствие; постоянство, неизменчивост; последователност; надеждност’. **Cxnstans, gen. -antis** означава ‘твърд, спокоен; постоянен, неизменим; еднакъв, еднообразен; едногласен; твърд, последователен, упорит’. Към същата семантична група се отнася и глаголът **cōn-sto, stiti, staturus**, който означава: ‘стоя заедно; стоя неподвижно, стоя твърдо, оставам непроменен, еднакъв; намирам се в съгласие, верен съм; състоя се’. Срвн. също – 1. **Sisto**, 2. **Status**, 3. **Stator** – 1. поставям, възпирам; спирам, задържам; оставам, съществувам; установен съм, определен съм. 2. стоене; начин на постъпване; положение, състояние; съсловие, звание; срвн. съвр. рус. состоять в чинах. 3. епитет на Юпитер, спиращ бягство, срвн. Стоянова майка ... Бежанова майка ...

Гръцката група е представена от думи като: **στήκω** – стоя (прав); постоянтвам; постъпвам справедливо; **στήλη, ἦ** – стълб; възпоменателен стълб; надгробен (камък) стълб; позорен стълб; **στηρίζω** – закрепвам, поставям здраво, подпирам, забивам; заякчавам, засилвам; облягам се, притискам; постоянтвам, упорствам; **στάδιος, ᾶ** – устойчив; **ἵστημι** – стоя, поставям, намирам се в покой; **Στήνια, τά** – празненство в чест на завръщането на Деметра от подземния свят, което атинските жени правели нощно време и съпровождано по традиция с кавги, разпри, наддумване.

Допускам, че на Балканите, между субстратните явления присъства и един твърде ранен (до идването на българите и славяните) поток от лични имена, заимстван и провокиран първоначално в свободните (независими) контакти между прииждащите варвари и местното население (тук само ще спомена библейската двойка лични имена **Тома/Дидим**, където гр. „Дидим“ предава евр. „близнак“). И така, вероятно е самото име **Константин/ций** да е адаптация, необходима за представители на императорската институция, каквито са Констанций Хлор и синът му Константин. Според записа на името, то се предава на гръцки език с латинска префиксация. Този по-скоро административен, отколкото култов акт, допуска и сближаване с **Consus** – едно от най-старите римски земеделски божества. **Конст** е пазител на зърното и зимнината, честван на 21 август и на 15 декември, заедно с богинята **Ops, opis** – ‘сила’. Като богиня на земята, плодородието и изобилието тя се смесва с Рея.

Дали разпространеното най-вече в българския ареал, собствено име **Стоян** е гръко-латинското **Константин**? Твърде популярно като антропоним, твърде често срещано във фолклорните текстове (срвн. най-вече епически песни, коледни и др.), при една приблизителна статистика името **Стоян** има известна доминация в говорните области на Западна България, Западна Тракия, с превес на **Константин** и неговите производни на Изток – Югоизток. **Стоян** се среща и във вариантите **Стойчо, Стоядин, Стоятел**, съотв. за ж. р. **Стоянка, Стойка** и пр. Славянският глагол **СТОЯТИ**, стоѣж, стонши се

посочва в значения, съответстващи на гр. ἵστασθαι, στήκειν, παρίστασθαι, ἐφίστασθαι, συνίστασθαι, κείσθαι, εἶναι, παρῆναι и лат. cōnsistere, assistere, astere, positum esse. След личното име СТОИСЛАВ-ов, регистрирано в сръбски документ от 1366 г., в славянската антропонимия като че постоянно и традиционно остава характеризиращото българската говорна област **Стоян**; срвн. също непрефигирания южнославянски антропоним **Твърд-ко**. Между **Сто-ян** и гръко-латинското **Cōn-stant-ine** очевидно стои и гр. **Ε σταδής, Ε -σταθ-ής**.

Всички посочени дотук примери изтъкват индоевропейската основа на глагола „стоя”. Имам впечатлението, че в етнокултурен план името **Стоян/Ев-стати/Кон-стантин** може да се разглежда като интерфериране на значения, съсредоточени в един антропоним. „Отварянето” на механизмите на десемантизация / ресемантизация / интерфериране на семи в късноримската епоха (IV в.) отговаря типологически на културните процеси, настъпили с идването на варварите на Балканите. Тук именно става адаптирането, акумулирането и акомодирането на различни по-стари и по-нови понятийни начала. Към балкански културен субстрат насочват балканските обреди в деня на Константиновия празник, празнуването на третия ден на Коледа (27 декември, първомъченик и архидякон Стефан, фолк. **Стоян**; 26 декември, Събор Богородичен, Йосиф обручник, Давид, цар и пророк, Яков, брат Господен) на българските **Стояновци**, самото име **Стоян** – ако действително се докаже, че неговото разпространение съвпада с други етногенетични характеристики.

** Искрено благодаря на проф. Ст. Стойкова, на ст. ас. д-р А. Делева и на д-р М. Димитрова за търпението и консултациите, проявени към този текст.*

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Тасева, Л.** Българска топонимия от гръцки и сръбски средновековни документи. С., 1998 г.
2. **Dictionary of BYZANTIUM.** Oxford – New York, v. 1, 1991, p. 498.
3. **Добрев, Ив.** Произход и значение на праславянското консонантно и дифтонгично склонение. С., 1982 г.
4. **Pape, W., G. Benseler,** Wörterbuch der Griechischen eigennamen, Zweiter band, L-Ω, 1959, s. 1438.
5. **Thesaurus Linguae Latinae.** Supplementum Nomina propria Latina. Fasc: C-Carne, MDCCCCIX, Lipsiae in Aedibus V. G. Teubneri, col. 572-581.
6. **Thesaurus Linguae Latinae,** vol. IV, col. 536, I proprie i. q. inconsus, quietus, firmus: Gloss.
7. **Suidae Lexicon Graece et Latine,** Tomus Prior, 1853, col. 651-652.